

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง การสร้างมูลค่าเพิ่มการทอเสื่อกกเพื่อเศรษฐกิจชุมชนของบ้านนาฝุ่น ตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี เป็นการวิจัยและพัฒนา (R&D) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม ประกอบด้วย 4 ตอน คือ ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนตัว การประกอบอาชีพ สถานภาพทางเศรษฐกิจของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ 2 เป็นข้อคำถามเกี่ยวกับการสร้างมูลค่าเพิ่มในการทอเสื่อกกของชุมชน ตอนที่ 3 เป็นข้อคำถามความคิดเห็นในการประกอบอาชีพทอเสื่อกกของชุมชน และแนวคิดด้านการพัฒนาเสื่อกกเพื่อสร้างสร้าง ตอนที่ 4 ข้อคิดเห็นอื่น ๆ สถิติที่ใช้คือ ร้อยละ และค่าเฉลี่ย และแบบสัมภาษณ์ เพื่ออธิบายสถานการณ์การทอเสื่อกกของชุมชนกระบวนการเรียนรู้ ปัจจัยเงื่อนไขต่างๆ ของการประกอบอาชีพทอเสื่อกกของชุมชน จากนั้นดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มจากเส้นกกในการสร้างเศรษฐกิจชุมชนของบ้านนาฝุ่น ตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการมีส่วนร่วม ตามลำดับดังนี้

4.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์และบริบททั่วไปของบ้านนาฝุ่น

ชุมชนบ้านนาฝุ่น หมู่ที่ 2 เป็นหมู่บ้านหนึ่งของตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี มีพื้นที่ 2,800 ไร่ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ขององค์การบริหารส่วนตำบลบางปลาเ้าห่างจากอำเภอบ้านสร้าง ประมาณ 20 กิโลเมตร และห่างจากจังหวัดปราจีนบุรี 25 กิโลเมตร อาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับ ตำบลไผ่ชะเล็ดอำเภอสรีมโหสถ ทิศใต้ติดต่อกับ หมู่ 3, 4 ตำบลกระทุ่มแพ้ว ทิศตะวันออกติดต่อกับ หมู่ 1, 7 ตำบลกระทุ่มแพ้วและ ตำบลไผ่ชะเล็ด อำเภอสรีมโหสถ และทิศตะวันตกติดต่อกับหมู่ 2 ตำบลบางปลาเ้า จังหวัดปราจีนบุรี

สภาพของพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ลุ่มมีลำน้ำสายหลัก คือ คลองกระทุ่มแพ้วไหลผ่านกลางหมู่บ้าน ระยะทางยาวประมาณ 2.5 กิโลเมตร มีสระน้ำสาธารณะ จำนวน 3 แห่ง ที่ดินสาธารณะประโยชน์ จำนวน 3 แปลง เนื้อที่ประมาณ 200 ไร่เศษ สภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง ดังนั้น เมื่อถึงฤดูน้ำหลากจะมีน้ำเข้าท่วมพื้นที่ประมาณร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งหมด ซึ่งประชาชนส่วน

ใหญ่ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมจะได้รับผลกระทบจากภัยน้ำท่วมเกือบทุกปี ด้านการประกอบอาชีพ รายได้ ศาสนาและวัฒนธรรม ราษฎรในหมู่ที่ 2 บ้านนาฝุ่น ตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี ประกอบอาชีพหลัก คือ การเกษตร ได้แก่ การทำนา ไร่ยลละ 70 ไร่จ้างในโรงงาน อุตสาหกรรมและกิจการเกษตร ไร่ยลละ 20 ค้าขาย รับราชการ และประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัวไร่ยลละ 10 อาชีพเสริม ได้แก่ การเลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปลา การปลูกกก การทอเสื่อ และปลูกหน่อไม้ รายได้เฉลี่ยของ ราษฎรในพื้นที่ 86,157.76 บาท/ต่อปี (ข้อมูล จปฐ. ปี 2553) ประชาชนนับถือศาสนาพุทธไร่ยลละ 100 ส่วนอาชีพเสริมได้แก่การเลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปลา การปลูกกก การทอเสื่อ และปลูกหน่อไม้ รายได้เฉลี่ยของ ราษฎรในพื้นที่ 86,157.76 บาท/ต่อปี (ข้อมูล จปฐ. ปี 2553) สภาพพื้นที่ไม่มีภูเขาและป่าไม้ สภาพดิน โดยทั่วไปเป็นดินเหนียวและดินเปรี้ยว ส่วนสภาพอากาศเป็นแบบร้อนชื้น ชุมชนยังมีการสืบสาน ประเพณีและการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีแบบดั้งเดิม เช่น การทำบุญ งานบวช ความเป็นอยู่เป็น แบบพึ่งพาซึ่งกันและกันโดยมีวัดกระทุ่มแพ้วเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน

ด้านการบริหารการปกครองและกลุ่มองค์กรของบ้านนาฝุ่นนั้น ในด้านการปกครอง ได้แบ่ง การปกครองออกเป็น 4 กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีคณะกรรมการหมู่บ้านประจำกลุ่ม ๆ ละ 2-4 คน เพื่อความสะดวก ในการดูแลปกครอง ส่วนด้านกลุ่มองค์กรในพื้นที่บ้านนาฝุ่นมีกองทุนหมู่บ้าน จำนวนสมาชิก 51 คน มีนายวินัย เกื้อกุล เป็นประธาน กรรมการ 9 คน โดยมียอดเงิน 1,263,050บาท มีผู้กู้ 41 ราย เป็นเงิน 1,150,000บาท การบริหารเงินทุนตามโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กข.คจ.) มียอดเงิน 286,652 บาท มีครัวเรือนยืมเงิน 44 ครัวเรือน เป็นเงิน 286,000 บาท กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) จำนวน 8 คน มีนางอารมณี เลิศวิทย์ เป็นประธานกลุ่ม กลุ่มทอเสื่อกก มีสมาชิก จำนวน 30 คน มี นายสมภักดิ์ นุสพา เป็นประธานกลุ่ม เป็นต้น

สภาพการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่ศึกษา มีประชากรทั้งหมด 188 คน แบ่งเป็นเพศชาย 87 คน เพศหญิง 101 คน มีครัวเรือน จำนวน 50 ครัวเรือน ลักษณะการตั้งบ้านเรือนเป็นแบบกระจุกตัว เรียกว่า กลุ่ม แต่ละกลุ่มจะห่างกันประมาณ 500 เมตร ลักษณะบ้านเรือนที่อยู่ใกล้ชิดกันเป็นแบบเครือญาติ ลักษณะ บ้านจะเป็นบ้านไม้ชั้นเดียว ใต้ถุนสูงแบบชนบททั่วไป ส่วนบริเวณโดยรอบบ้านจะเป็นนาข้าว นากก หน่อไม้ สวนส้ม ไม้ดอก เช่น ต้นลิลาวดี สำหรับจำหน่าย สำหรับถนนที่ใช้ในการคมนาคมของ หมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีต และถนนดินแดงในบางแห่ง สภาพการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านนาฝุ่น แสดงดังภาพที่ 11

4.2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม

ตอนที่ 1 ข้อมูลลักษณะทั่วไป การประกอบอาชีพ สถานภาพทางเศรษฐกิจของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตารางที่ 2 ข้อมูลลักษณะทั่วไป การประกอบอาชีพ สถานภาพทางเศรษฐกิจของผู้ตอบแบบสอบถาม

ลักษณะทั่วไป	จำนวน (N = 50)	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	19	38
หญิง	21	62
อายุ		
20-39 ปี	15	30
40-59 ปี	24	48
60 ปีขึ้นไป	11	22
ระดับการศึกษา		
ไม่ได้รับการศึกษา	1	2
ประถมศึกษา	32	64
มัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า	14	28
ปริญญาตรีหรือเทียบเท่า	3	6
ศาสนา		
พุทธ	50	100

ตารางที่ 2 (ต่อ) ข้อมูลลักษณะทั่วไป การประกอบอาชีพ สถานภาพทางเศรษฐกิจของผู้ตอบ
แบบสอบถาม

ลักษณะทั่วไป	จำนวน (N = 50)	ร้อยละ
ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน		
0- 5 ปี	3	6
6 – 10 ปี	0	0
11-15 ปี	1	2
16 ปีขึ้นไป	46	92
เคยประกอบอาชีพทอเสื่อกก		
เคย	44	88
ไม่เคย	6	12
ปัจจุบันประกอบอาชีพ		
รับราชการ/วิสาหกิจ/พนักงาน	4	8
เกษตรกรรม	29	58
ค้าขาย/โรงงาน	2	4
รับจ้าง/ลูกจ้าง	5	10
อื่น ๆ	1	2
รายได้ของครัวเรือนเฉลี่ยต่อเดือน		
ต่ำกว่า 5,000 บาท	4	8
5,001 – 10,000 บาท	40	80
10,001 – 15,000 บาท	4	8
15,001 - 20,000 บาท	2	4

ตารางที่ 2 (ต่อ) ข้อมูลลักษณะทั่วไป การประกอบอาชีพ สถานภาพทางเศรษฐกิจของผู้ตอบ

แบบสอบถาม

ลักษณะทั่วไป	จำนวน (N = 50)	ร้อยละ
รายได้จากการท่องเที่ยวต่อปี		
8,000 บาท	2	4
5,000 บาท	4	8
6,000 บาท	4	8
7,000 บาท	1	2
20,000 บาท	1	2
50,000 บาท	1	2
70,000 บาท	1	2
ภาวะหนี้สิน		
มี	38	76
ไม่มี	5	10
เป็นหนี้		
รถส.	20	40
กองทุนหมู่บ้าน	26	52
หนี้นอกระบบ	2	4
ออมทรัพย์	3	6
กขคจ.	13	26
มีที่ดินเป็นของตนเอง (ไร่/ตารางวา)		
1.10	1	2
2.00	1	2
10.00	3	6
16.00	1	2

ตารางที่ 2 (ต่อ) ข้อมูลลักษณะทั่วไป การประกอบอาชีพ สถานภาพทางเศรษฐกิจของผู้ตอบ

แบบสอบถาม		
ลักษณะทั่วไป	จำนวน (N = 50)	ร้อยละ
20.00	5	10
24.00	1	2
30.00	8	16
40.00	10	20
45.00	1	2
53.00	2	4
56.00	1	2
60.00	1	2
ที่ดินที่ใช้ปลูกต้นกก (ไร่/ตารางวา)		
2.00	2	4
5.00	1	2
10.10	1	2
เช่าที่ดินจากคนอื่นปลูกต้นกก (ไร่/ตารางวา)		
10.00	1	2
ซื้อวัตถุดิบต้นกกจากแปลงคนอื่นและในล่อน (บาท : ปี)		
5,000	1	2
10,000	4	8
16,000	1	2

จากตารางที่ 2 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ร้อยละ 21 มีอายุระหว่าง 40-59 ปี มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 48 รองลงมาอายุ 20-39 ปี ร้อยละ 15 และอายุ 60 ปีขึ้นไป ร้อยละ 22

ตามลำดับ มีการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษามากที่สุด ร้อยละ 64 รองลงมามัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า ร้อยละ 28 ปริญญาตรีหรือเทียบเท่า ร้อยละ 6 และไม่ได้รับการศึกษา ร้อยละ 2 ตามลำดับ ทั้งนี้ทั้งหมด นับถือศาสนาพุทธ คิดเป็นร้อยละ 100 ด้านระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชนตั้งแต่ 16 ปีขึ้นไปมากที่สุด ร้อยละ 92 รองลงมา 0-5 ปี ร้อยละ 6 และ 11-15 ปี ร้อยละ 2 เป็นผู้ที่เคยประกอบอาชีพทอเสื่อกกมาก่อนมากที่สุด ร้อยละ 88 และไม่เคยทอเสื่อกก ร้อยละ 12 ซึ่งส่วนใหญ่ปัจจุบันประกอบอาชีพ เกษตรกรรม ร้อยละ 58 รองลงมา รับจ้าง/ลูกจ้าง ร้อยละ 10 รับราชการ/วิสาหกิจ/พนักงาน ร้อยละ 8 และประกอบอาชีพอื่น ๆ ร้อยละ 2 ตามลำดับ มีรายได้จากการประกอบอาชีพของครัวเรือนเฉลี่ยต่อเดือนมากที่สุด 5,001-10,000 บาท ร้อยละ 80 รองลงมา มีรายได้อยู่ระหว่าง 10,001-15,000 บาท และต่ำกว่า 5,000 บาท ร้อยละ 8 สำหรับรายได้จากการทอเสื่อกกมากที่สุดอยู่ระหว่าง 5,000-6,000 บาทต่อปี ร้อยละ 8 รองลงมาคือ 8,000 บาท ร้อยละ 4 และอยู่ระหว่าง 7,000 – 70,000 บาท ร้อยละ 2 ตามลำดับ คนในชุมชนมีภาวะหนี้สินมากที่สุด ร้อยละ 73 ส่วนใหญ่เป็นหนี้กองทุนหมู่บ้านมากที่สุด ร้อยละ 52 รองลงมาเป็นหนี้ธนาคารเพื่อการเกษตร ร้อยละ 40 กขคจ. ร้อยละ 26 ออมทรัพย์ ร้อยละ ร้อยละ 6 และเป็นหนี้ครอบครัว ร้อยละ 4 คนในชุมชนส่วนใหญ่ที่ที่ดินเป็นของตนเองมากที่สุด 40 ไร่ ร้อยละ 20 รองลงมา 30 ไร่ ร้อยละ 16 จำนวน 20 ไร่ ร้อยละ 10 และอยู่ระหว่าง 10 -30 ไร่ ร้อยละ 36 ระหว่าง 45-60 ไร่ ร้อยละ 10 และน้อยที่สุด คือ 1 ไร่ 10 ตารางวา ร้อยละ 2 และในจำนวนนี้มีที่ดินที่ปลูกต้นกกมากที่สุด คือ 2 ไร่ คิดเป็น ร้อยละ 4 รองลงมา จำนวน 5 ไร่ และ 2 ไร่ คิดเป็น ร้อยละ 2 ตามลำดับ มีผู้เช่าที่ดินจากผู้อื่นปลูกต้นกกจำนวน 10 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 2 ผู้ที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับทอเสื่อกกมีการซื้อวัตถุดิบต้นกกจากแปลงคนอื่นปีละ 10,000 บาท มากที่สุด ร้อยละ 8 รองลงมา คือ 5,000 บาท และ 16,000 บาท ร้อยละ 2 ตามลำดับ

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการทอเสื่อกกของชุมชน

ตารางที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับการทอเสื่อกกของชุมชนบ้านนาฝุ่น

ข้อมูลเกี่ยวกับการประกอบอาชีพทอเสื่อกก	จำนวน (N = 50)	ร้อยละ
แบบที่ใช้ทอเสื่อกกได้มาจาก		
ลูกค้าสั่ง	1	2
คิดเอง	2	4
สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ	29	58
สามารถทอเสื่อกกได้ทันตามความต้องการของลูกค้า		
ทันตามความต้องการ	20	40
ไม่ทัน	4	8
ปริมาณการผลิตต่อปี (ผืน)		
1	2	4
15	1	2
30	2	4
40	3	6
50	3	6
60	5	10
100	1	2
150	1	2
500	1	2

ตารางที่ 3 (ต่อ) ข้อมูลเกี่ยวกับการทอเสื่อกกของชุมชนบ้านนาฝุ่น

ข้อมูลเกี่ยวกับการประกอบอาชีพทอเสื่อกก	จำนวน (N = 50)	ร้อยละ
ความพอใจในลวดลายเสื่อกกของชุมชน		
พอใจ	28	56
ไม่มีความคิดเห็น	4	8
วิธีการจำหน่ายเสื่อกกของชุมชน		
ขายปลีก	28	56
ขายส่ง	17	34
ขายผ่านพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อในหมู่บ้าน	9	18
ฝากขาย	7	14
ตลาด (กลุ่มลูกค้าส่วนใหญ่)		
คนในชุมชน	1	2
คนนอกชุมชน	16	32
ในจังหวัด	2	4
ต่างจังหวัด	1	2
จุดเด่นของผลิตภัณฑ์		
ไม่มี	18	36
ไม่มีความคิดเห็น	32	64
การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับชุมชนใกล้เคียง		
ควรร่วมมือเป็นเครือข่าย	19	38
ไม่ควรร่วมมือ	4	8

จากตารางที่ 3 พบว่า คนในชุมชนมีความพอใจในลวดลายเสื่อกกที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษมากที่สุด ร้อยละ 56 รองลงมาไม่มีความคิดเห็นร้อยละ 8 ด้านวิธีการจำหน่ายเสื่อกกของชุมชนใช้วิธีขายปลีกมากที่สุดร้อยละ 56 รองลงมา ขายส่ง ร้อยละ 34 ขายผ่านพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อในหมู่บ้าน ร้อยละ 18 และฝากขายร้อยละ 14 สำหรับตลาดหรือกลุ่มลูกค้าส่วนใหญ่เป็นคนนอกชุมชนมากที่สุด

ร้อยละ 32 รองลงมาเป็นลูกค้าในจังหวัด ร้อยละ 4 และคนในชุมชนกับต่างจังหวัด ร้อยละ 2 ตามลำดับ ด้านจุดเด่นของผลิตภัณฑ์เสื้อก้นคนในชุมชนเห็นว่าไม่มีจุดเด่นมากที่สุดร้อยละ 36 และไม่มีความคิดเห็นร้อยละ 64 ด้านการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายเพื่อการสร้างมูลค่าเพิ่มการทอเสื้อก้นคนในชุมชนเห็นว่าควรร่วมมือเป็นเครือข่ายร้อยละ 38 รองลงมาไม่ควรร่วมมือร้อยละ 8 ตามลำดับ

ตอนที่ 3 ระดับความคิดเห็นในการสร้างมูลค่าเพิ่มการประกอบอาชีพทอเสื้อก้นของชุมชน

ตารางที่ 4 ความคิดเห็นในการสร้างมูลค่าเพิ่มการประกอบอาชีพทอเสื้อก้นของชุมชนบ้านนาฝุ่น

การสร้างมูลค่าเพิ่มการทอเสื้อก้น .	เห็นด้วย		ไม่เห็นด้วย	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ความภูมิใจที่ชุมชนได้มีการสืบทอดการทอเสื้อก้นมาจนถึงปัจจุบัน	50	100	0	0
ลูกค้าชื่นชอบในลวดลายเสื้อก้นของชุมชน	49	98	1	2
ผลิตภัณฑ์เสื้อก้นถือเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน	47	94	3	6
งานทอเสื้อเป็นงานที่ได้รับการยอมรับของชุมชน	50	100	0	0
รูปแบบเสื้อก้นมีความหลากหลาย	50	100	0	0
ลวดลายเสื้อก้นมีความหลากหลาย	50	100	0	0
ควรนำเสื้อก้นหรือเส้นก้นมาสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่	49	98	1	2
ควรพัฒนาเสื้อก้น/เส้นก้นตามความต้องการของตลาด	50	100	0	0
ควรเชื่อมโยงกับชุมชนตำบลใกล้เคียงเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่จากเส้นก้น	49	98	1	2

จากตารางที่ 4 ผลการศึกษาความคิดเห็นในการสร้างมูลค่าเพิ่มการประกอบอาชีพทอเสื้อก้นของชุมชนบ้านนาฝุ่น พบว่า คนในชุมชนมีความภูมิใจที่ชุมชนได้มีการสืบทอดการทอเสื้อก้นจากบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบัน คิดเป็นร้อยละ 100 ด้านลวดลายเสื้อก้นที่ทอกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบันคนใน

ชุมชนส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าลูกค้ามีความชื่นชอบ ร้อยละ 49 และส่วนใหญ่เห็นว่าผลิตภัณฑ์เสื้อกถือเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ร้อยละ 94 สำหรับการประกอบอาชีพทอเสื้อกถอนั้น ความเห็นของคนในชุมชนถือว่าเป็นงานที่ได้รับการยอมรับจากชุมชน ร้อยละ 100 และยังเห็นด้วยว่ารูปแบบเสื้อกถือมีความหลากหลาย ซึ่งจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า ชาวบ้านมีความเห็นว่าการทอลายที่ปลายของเสื้อกถือไม่มีครูปแบบ ใครจะใส่สีอะไรก็ได้ ใส่กี่เส้นก็ได้ เป็นอิสระในการใส่ลายของแต่ละคน ดังนั้น คนในชุมชนจึงมีความเห็นว่าลวดลายเสื้อกถือของชุมชนนั้นมีความหลากหลาย ร้อยละ 100 ส่วนรูปแบบเสื้อกถือมีความหลากหลาย คนในชุมชนเห็นด้วยร้อยละ 100 เนื่องจากการทอเสื้อกถือมีด้วยกันหลายขนาด เช่น เสื้อ 5 คืบ เสื้อ 6 คืบ เสื้อ 7 คืบ เสื้อ 8 คืบ และเสื้อ 9 คืบ แต่ด้านประโยชน์ใช้สอยคือใช้เป็นเสื้อปูนอน หรือนั่ง ส่วนความเห็นด้านการนำเส้นกมาสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ ส่วนใหญ่เห็นด้วยร้อยละ 49 ด้านการนำเส้นกมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มจากเดิมที่มีการขายมัดก้า ก้าละ 20 บาท ชุมชนเห็นด้วยร้อยละ 100 และชุมชนเห็นด้วยในการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนด้วยการเชื่อมโยงกับชุมชนใกล้เคียงเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่จากเส้นกมาสร้างมูลค่าเพิ่ม

ตอนที่ 4 ด้านปัญหา

จากข้อคำถามปลายเปิดชุมชนมีข้อเสนอแนะในด้านปัญหาการตากเส้นกในช่วงฤดูฝน ซึ่งทำให้เส้นกชื้นขึ้นขึ้นราง่าย เส้นกออกสีแดง สีเหลือง เวลาทอเป็นผืนไม่สวย ต้องการให้มีงบประมาณมาสนับสนุนการประกอบอาชีพทอเสื้อ และมีความเห็นว่าการทอเสื้อที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ สามารถทอได้ง่าย ใช้เวลาน้อย และขายได้

สรุป : สภาพแวดล้อมทางกายภาพทั่วไปของชุมชนบ้านนาฝุ่น

จากการศึกษาสภาพแวดล้อมโดยทั่วไป ประกอบด้วย ที่ตั้ง อาณาเขต เส้นทางคมนาคม ภูมิหลังและความเป็นมาของชุมชนบ้านนาฝุ่น ลักษณะภูมิประเทศ การใช้ที่ดิน สภาพเศรษฐกิจ การศึกษา พบว่า ชุมชนบ้านนาฝุ่นตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ เหมาะต่อการทำการเกษตร ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ การทำนาเป็นอาชีพหลัก และทอเสื้อกถือ เป็นอาชีพรอง ที่มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบัน เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนบ้านนาฝุ่น

4.3 สถานการณ์การทอเสื่อกกของชุมชนบ้านนาฝุ่น

ประวัติการประกอบอาชีพปลูกกก และทอเสื่อกกของคนชุมชนไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มขึ้น แต่เมื่อใดแต่จากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเล่าว่า ตั้งแต่เกิดมาในราวปีพุทธศักราช 2490 ก็เห็นบรรพบุรุษนำพืชชนิดหนึ่งเรียกว่าต้นกกมาทอเป็นเสื่อให้เห็นแล้ว

สำหรับสถานการณ์ปัจจุบันของการประกอบอาชีพทอเสื่อกก จากการสังเกต สัมภาษณ์เชิงลึก และข้อมูลเชิงปริมาณ พบว่า ปัจจุบันลดจำนวนลงไปเหลือน้อยลงมาก จากเดิมมีผู้ประกอบอาชีพทอเสื่อร้อยละ 48 หรือ จำนวน 44 ครัวเรือน ปัจจุบันมีเหลือเพียง 12 ครัวเรือน เท่านั้น ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทอเสื่อกกจะมีค่าใช้จ่ายในการซื้อเส้นเอ็นในการทอเสื่อ ราคาขายเป็นกิโลกรัม ๆ ละ 120 บาท ในอดีตจะใช้ปอปั่น แต่สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป ยุคปัจจุบันในล่อนหาซื้อง่าย ราคาไม่แพง ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตต่ำด้วย ต่างจากในอดีตที่ใช้ปอปั่น ซึ่งทำให้เสื่อมีความแน่น ทนทาน เสื่อที่ทอโดยใช้ปอปั่นนั้นจะมีราคาสูงกว่าในล่อน ราคาซื้อขายปอปั่นกิโลกรัมละ 250 บาท ในชุมชนบ้านนาฝุ่นไม่มีครัวเรือนใดใช้ปอปั่นแล้ว ทุกครัวเรือนใช้ในล่อนทั้งหมด ในล่อน 1 กิโลกรัม สามารถทอเสื่อขนาด 8-9 คืบ ได้จำนวน 4 ผืน

ด้านแรงงาน ชุมชนที่ประกอบอาชีพทอเสื่อกกจะใช้แรงงานจากสมาชิกในครัวเรือน เนื่องจากการทอเสื่อที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษจะเป็นที่ทอ 2 คน ส่วนใหญ่พ่อบ้านและแม่บ้านจะคู่กันเมื่อเลิกจากการทำนา ส่วนลูก ๆ ให้ไปเรียนหนังสือ ในขณะที่เดียวกันก็สอนให้ช่วยทอเสื่อด้วย ปัจจุบันหากครัวเรือนที่สมาชิกในบ้านไม่พอ เนื่องจากปรับเปลี่ยนอาชีพ จะใช้วิธีขอแรง ชาวบ้านเรียกว่า “คู่ทอ” ซึ่งมักจะเป็นคนบ้านใกล้กัน หรือ ช่างบ้าน วิธีการ คือ เข้าจะมาช่วยกันทอเสื่อก่อน ประมาณ 3 ผืน แล้วจึงออกไปทำงานอื่น เช่น ไปดูแลนาของตน วันต่อไปมาทอร่วมกันอีก โดยถือแรงกันครั้งละ 10 ผืน ใช้แรงกันด้วยการทอให้ซึ่งกันและกัน ผู้ที่มาเป็นคู่ทอจะหาเส้นกกมาเอง ส่วนที่ทอใช้ร่วมกัน ปัจจุบันมีการพัฒนามาเป็นที่ทอคนเดียว จากการที่ไปเห็นที่อื่นจึงมาพัฒนาเครื่องมือตนเองและพัฒนาสืบต่อ ๆ กันมา แต่ส่วนใหญ่นิยมที่ทอ 2 คน เนื่องจากได้ทำงานร่วมกัน มีความเพลิดเพลินและการช่วยกันทำส่งผลให้งานเสร็จเร็วขึ้น

ด้านวัตถุดิบ พบว่ามีครัวเรือนที่ปลูกต้นกกมากที่สุดคือ 10 ไร่ ในจำนวนนี้มีการแบ่งที่ให้เช่าปลูก ราคาเช่า 1 งาน 700-1,000 บาท ค่าจ้างตัดต้นกกราคางานละ 150 บาท ใน 1 ปี จะมีการสำรองวัตถุดิบเพื่อใช้ในการทอเสื่อ 1 ปี จำนวน 3 งาน มูลค่าที่ซื้อต้นกกสด เป็นเงินประมาณ 7,800 บาท บางครัวเรือนลดจำนวนการปลูกลง เนื่องจากสมาชิกในบ้านเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น ตัวอย่างเช่น การ

สัมภาษณ์นางกัญมณ พนมเชื้อ อายุ 66 ปี กล่าวว่า ...ทำอาชีพทอเสื่อกกและปลูกกกเองมาประมาณ 20 ปี จำนวน 8 ไร่ ปัจจุบันลดเหลือ 7.5 งาน มีลูก 5 คน ลูกไม่ได้ประกอบอาชีพทอเสื่อ ออกไปทำงานบริษัท มีบางคนทำนา ปัจจุบันทอเองบ้าง เล็ก ๆ น้อย ใช้กกประมาณ 50 ตารางวา ที่เหลือปลูกต้นขาย ...”

สัมภาษณ์นางปราณี แซ่ฉั่ว “...การซื้อกกคือจองที่ดินสำหรับปลูกตั้งแต่รุ่นปู่ย่า ตายาย จองบ้านนางทองเต็ม ครึ่งงาน บ้านขยายสมครึ่งงาน 1 ปี เก็บ 3 ครั้ง จ้างคนตัด 150 บาท สลัด มัด ขนจี้กก รวมค่าจ้าง 2,300 บาท เมื่อได้กกมาแล้ว มาทำเองอีก เริ่มจากสลัด กิด ตาก มัด ใช้เวลา 2-3 วัน ทอเป็นเสื่อขนาด 6 7 8 และ 9 คืบ ปกติทอได้วันละ 2-3 ผืน สำหรับกกเส้นสั้นขายเส้นให้ผู้มารับซื้อจากจังหวัดจันทบุรี มัดละ 20 บาท เดือนหนึ่งจะมีคนมารับซื้อถึงบ้าน มาถึงก็นับจำนวน มีกี่ผืนขายได้หมด ราคาขาย 6 คืบ 60 บาท 7 คืบ 80 บาท 8 คืบ 100 บาท 9 คืบ 140 บาท มีเท่าไรหว่าขายได้หมด...”

ด้านผลิตภัณฑ์เสื่อ กก ผู้ที่ประกอบอาชีพทอเสื่อ กก เมื่อตัดต้นกกสดมาแล้ว จะมาคัดแยกเส้น กกเพื่อใช้ในการทอเสื่อตามขนาด ได้แก่ 6 คืบ 7 คืบ 8 คืบ และ 9 คืบ สำหรับกกเส้นสั้นที่ไม่สามารถนำมาใช้ในการทอเสื่อได้ ชาวบ้านจะมัดขาย ราคากำละ 20 บาท กลุ่มลูกค้ามีทั้งชุมชนใกล้เคียงและกลุ่มลูกค้าจากจังหวัดจันทบุรีที่มาซื้อเพื่อนำไปใช้ทอเสื่อสำหรับการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดอื่น ๆ ต่อไป สำหรับเสื่อที่ชุมชนทอมีแบบเดียว คือ เสื่อนอน ใช้สี่ธรรมชาติ และตกแต่งปลายเสื่อด้วยกกย้อมสีเคมี ซึ่งการใส่สีนั้นแต่ละครัวเรือนสามารถใส่ได้ตามอิสระ เรียกว่าด้านหัว-ท้ายเสื่อ วิธีการให้เกิดลาย คือ การนับเส้น เช่น สีแดง 5 เส้น สีเขียว 3 เส้น สีเหลือง 3 เส้น หรือจะสลับสีก็ได้ เป็นต้น

ด้านราคา เสื่อที่ทอเสร็จแล้ว ส่วนใหญ่จะมีผู้มารับซื้อถึงในหมู่บ้าน ราคาขายส่ง เป็นดังนี้

เสื่อ	9	คืบ	ราคา	140	บาท
เสื่อ	8	คืบ	ราคา	100	บาท
เสื่อ	7	คืบ	ราคา	80	บาท
เสื่อ	6	คืบ	ราคา	60	บาท

สัมภาษณ์นางทองเต็ม ทองอ่อน อายุ 62 ปี “...การขายมีคนมารับซื้อที่บ้าน เป็นคนอยู่หมู่ 2 ตำบลบางปลาร้า อำเภอบ้านสร้าง...”

สัมภาษณ์นางส้มเช้า แซ่ฉั่ว อายุ 67 ปี “.....การทอเสื่อ อดีตปัจจุบันทำเหมือนกัน มีคนมารับซื้อ ถ้าคนรับซื้อยังไม่เข้ามาจะรวมกันหารถไปขายที่ร้านอัมพร อำเภอบ้านสร้าง... อดีตเสื่อ ขนาด 6 คืบ ราคา 30 บาท ขนาด 8 คืบ ราคา 50 บาท ขนาด 7 คืบ ราคา 45 บาท และขนาด 9 คืบ ราคา 55 บาท ประมาณปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมาเริ่มขายได้ราคาเพิ่มขึ้นเพราะคนทอเหลือน้อยลง ราคาขึ้นเป็น เสื่อ

ขนาด 6 คีบ ราคา 60 บาท ขนาด 7 คีบ ราคา 80 บาท ขนาด 8 คีบ ราคา 100 บาท และขนาด 9 คีบ ราคา 140 บาท...”

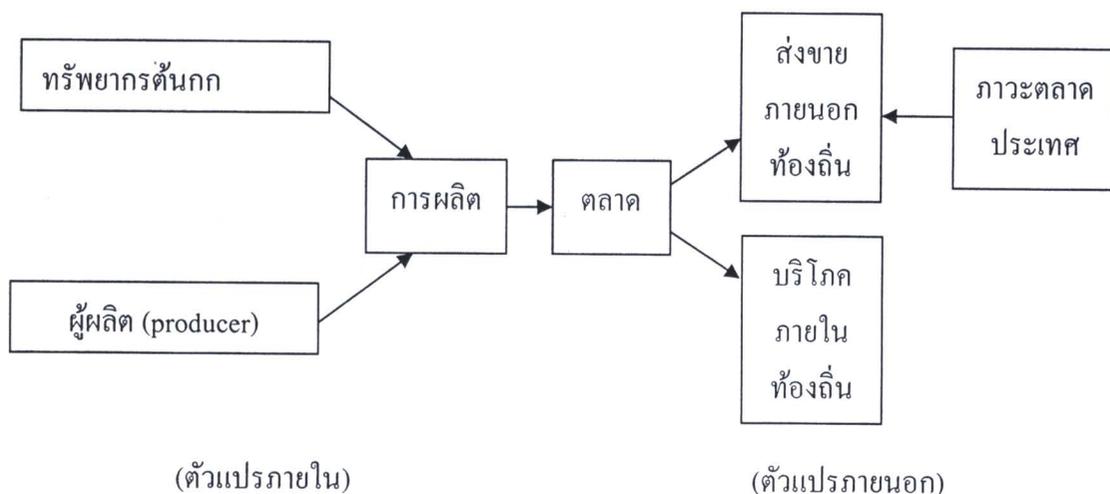
แม้ค่าเงินในปัจจุบันจะไม่เหมือนในอดีต สินค้ามีราคาแพงขึ้น แต่ชาวบ้านก็ยังยืนยันว่า รายได้ในปัจจุบันดีกว่าในอดีต อย่างไรก็ตาม การที่ผู้ประกอบการอาชีพทอเสื่อลดลง สาเหตุสำคัญ มาจากความยากลำบากในช่วงของการทำเส้นกก และในช่วงฤดูฝนที่ต้องคอยดูแลไม่ให้เส้นกกเปียกชื้น หลายคนกล่าวว่า ลูกหลานไปเรียนหนังสือและทำงานนอกพื้นที่กันหมด ถึงแม้กระนั้นจากการ สัมภาษณ์ พบว่า คนที่ยังประกอบอาชีพทอเสื่อในปัจจุบันแบ่งเป็นกลุ่มอายุระหว่าง 56-67 ปี และอยู่ ระหว่าง 32 -48 ปี ซึ่งคนกลุ่มนี้ยังคงยึดอาชีพทอเสื่อเป็นอาชีพหลักอยู่ และเป็นกลุ่มบุคคลสำคัญที่ จะทำให้อาชีพทอเสื่อยังคงอยู่กับชุมชนได้ต่อไป

ช่องทางการจำหน่าย (place) การจำหน่ายมี 2 แบบ คือ ส่งพ่อค้าคนกลางที่มารับถึงบ้าน ผู้ผลิต กับผู้ผลิตรวบรวมสินค้านำไปส่งขายที่อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี

นางเล็ก ชูจิต อายุ 67 ปี ผู้ค้าคนกลางที่รับซื้อเสื่อจากชาวบ้านในตำบล กล่าวว่า อาชีพหลัก เดิมคือค้าขาย อาชีพรองทอเสื่อ ซึ่งสืบทอดมาจากปู่ย่า ตายาย การทอเสื่อในอดีตถอนต้นกกจากทุ่งนา ชาวบ้านเรียกว่ากกสามเหลี่ยม ปัจจุบันนำพันธุ์กกกระจัดมาปลูก ที่ผ่านมาก็คือทอเสื่อเอง และรับซื้อเสื่อ กกจากชาวบ้าน และนำไปขายต่างจังหวัด ได้แก่ จังหวัดชลบุรี ระยอง ตรัง ในภาคตะวันออกไปขาย ทุกจังหวัด มีทั้งขายส่งและขายปลีก บางครั้งนำลูกหลานไปแยกขายปลีกตามบ้านด้วย ทำอยู่ประมาณ 20 ปีเศษ ในปี พ.ศ. 2506 ได้เลิกทอเสื่อ ปัจจุบันยังคงรับซื้อเสื่อไปขายในที่ต่าง ๆ รวมทั้งการรับซื้อ เสื่อจากชาวบ้านไปขายส่งต่างจังหวัด ต่อมาในปี พ.ศ. 2549 ได้เข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มแปรรูปเสื่อ กบางพลวง สำหรับในนามกลุ่มนั้นจะเป็นการขายผลิตภัณฑ์แปรรูปจากเสื่อ ต่อมาได้พัฒนาเป็น วิสาหกิจชุมชนแปรรูปเสื่อ กบางพลวง.....” และได้ให้ข้อมูลสำคัญในการเป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชน แปรรูปเสื่อ กบางพลวงว่า ใครก็เป็นสมาชิกได้ไม่ต้องมีทุน มีการแบ่งผลประโยชน์ร่วมกัน

จากการศึกษาสภาพการทอเสื่อของชุมชนบ้านนาฝุ่น พบว่า ในอดีตการผลิต และ การตลาดเป็นระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม ผลผลิตที่นำมาขายเป็นสินค้าในตลาดมีจำนวนจำกัด ความ ชำนาญเฉพาะในการผลิต (Specialization) ไม่สามารถเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางนัก เพราะตลาดมีขอบเขต จำกัดและผลผลิตมิได้ถูกกำหนดโดยอุปสงค์และอุปทาน ทศนิยม ทองสว่าง (2549, หน้า 154) กล่าวว่า ราคาในระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมนี้นี้ ถูกกำหนดโดยขนบธรรมเนียมประเพณีมากกว่าถูกกำหนดโดย กฎหมาย และจากการวิเคราะห์ตลาดจะพบว่าชุมชนบ้านนาฝุ่นมีระบบการตลาดแบบเศรษฐกิจที่การส่ง สินค้าออกบางส่วน (adjunct export economy) กล่าวคือสังคมชุมชนมีการผลิตสินค้าเพื่อใช้ใน

ชีวิตประจำวันภายในสังคม และส่งออกไปขายยังสังคมอื่นบ้าง สมาชิกในสังคมจะมีความชำนาญพิเศษในการผลิตสินค้าและบริการน้อย ทั้งนี้เป็นเพราะผลผลิต เทคนิคที่ใช้ในการผลิต และโครงสร้างทางเศรษฐกิจมีลักษณะคล้ายคลึงกัน และโครงสร้างของการตลาดเชิงสังคมจึงมีความสัมพันธ์ระหว่างตลาดท้องถิ่นกับตลาดในเมืองและตลาดของประเทศองค์การและหน่วยงานที่ทำหน้าที่ประสานความสัมพันธ์ของตลาดประเภทต่าง ๆ ราคาสินค้าและบริการมีผลกระทบมาจากตัวแปรอื่น ๆ ของตลาด แสดงดังภาพที่ 12

ภาพที่ 12 แสดงการวิเคราะห์การตลาดผลิตภัณฑ์เปลือกของชุมชนบ้านนาฝุ่น

ด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มการทอเสื่อ ผู้ที่เคยประกอบอาชีพทอเสื่อมีความคิดเห็นว่า การทอเสื่อได้ถูกสืบทอดมาจากบรรพบุรุษและทอเสื่อแบบเดิมจนเกิดความชำนาญ สามารถทอได้อย่างรวดเร็ว วันละ 3-4 ผืน ขายง่าย ขายได้ ผู้มารับซื้อถึงที่บ้าน ไม่มีการตรวจสอบใด ๆ นับจำนวนและจ่ายเงินตามขนาดของเสื่อ สำหรับกกเส้นสั้นที่ไม่สามารถนำมาใช้ทอเสื่อได้ ก็มีคขาย มีคนมารับซื้อเช่นกัน

4.4 การปลูกกกของชุมชนบ้านนาฝุ่น

“กก” เป็นพืชเส้นใยชนิดหนึ่ง ซึ่งสามารถขึ้นและเจริญเติบโตได้ดีตามที่ลุ่มชื้นแฉะ และหนองบึงตลอดจนดินเลน ไม่ใช่พืชเศรษฐกิจที่สำคัญของชาวบ้านนาฝุ่น แต่ก็ยังเป็นพืชที่ทำรายได้ให้แก่ผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือทำนาเป็นอาชีพหลัก และทอเสื่อกกเป็นอาชีพรอง โดยที่ชาวบ้านจะแบ่งเวลาส่วนหนึ่งมาทอเสื่อก่อนออกไปดูนาหรือทำงานอื่น และกลับจากนา แรงงานจะใช้ภายในครัวเรือน

หรือถือแรงแกับข้างบ้าน การปลูกกกเป็นพืชที่มีการลงทุนต่ำ เกษตรกรปลูกครั้งเดียวสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้นานหลายปี เพราะกามีคุณลักษณะพิเศษ คือ สามารถแตกเหง้าและต้นใหม่ได้อีก กกที่ชุมชนบ้านนาฝุ่นนำมาใช้ทอเสื่อเป็นพันธุ์กกกลม มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Cyperus legetiformis* มีลำต้นกลม ชาวบ้านเรียกว่า “กกเสื่อ”

4.4.1 ขั้นตอนการปลูกกก

4.4.1.1 การเตรียมดิน ต้องมีการไถ จำนวน 2 ครั้ง เพื่อเป็นการไถเปิดหน้าดิน และกำจัดวัชพืชในแปลง โดยปล่อยทิ้งไว้ประมาณ 2 สัปดาห์ จึงจะไถครั้งที่ 2 ได้ ซึ่งการไถครั้งที่ 2 เป็นการพรวนดิน ปรับหน้าดิน เศษหญ้า ที่ยังเหลือค้างอยู่ในแปลงออก และทำให้ดินเป็นตมมีน้ำขัง ดังนั้น เกษตรกรจึงนิยมปลูกกกในฤดูฝนประมาณเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน

4.4.1.2 นำเหง้ามาแบ่งเป็นกระจุก กกกระจุกที่เริ่มปลูกใหม่ ต้องใช้ส่วนหัวหรือเหง้ากกเป็นลำต้นใต้ดิน นำมาตัดต้นส่วนบนออกให้เหลือยาวประมาณ 50 ซม. แล้วแบ่งเหง้าออกเป็นส่วน ประมาณ 2-3 แขนง เมื่อได้กกที่แยกออกเป็นส่วน ๆ จากเหง้าหรือหน่อเพียงพอแล้ว จึงนำไปปักดำให้มีระยะห่างระหว่างกอประมาณ 15-20 ซม. เพื่อให้กกแตกกอใหม่ได้เต็มที่ ขึ้นอยู่กับสภาพของดินด้วย ถ้าดินดีก็ปักดำห่างได้ และต้องหมั่นดูแลให้มีน้ำท่วมหัวกกออยู่เสมอโดยการวิดน้ำเข้าแปลงกก

4.4.2 ขั้นตอนการบำรุงรักษา

4.4.2.1 การใส่ปุ๋ย ชาวบ้านใช้วิธีการบำรุงรักษาต้นกกด้วยการใส่ปุ๋ยยูเรียกับปุ๋ยเคมี สูตร 16-20-0 ใช้นิยมใส่ปีละ 2-3 ไม่ควรใส่เกิน 3 ครั้ง เพราะอาจทำให้ดินเสียได้ การใส่ปุ๋ยครั้งที่ 3 นิยมใส่ปุ๋ยในโตรเจนก่อนการเก็บเกี่ยว เนื่องจากจะทำให้ต้นกกยาวอวบและอ่อนนุ่มแล้ว ยังทำให้กคนั้นมีคุณภาพดีเหมาะแก่การทอเสื่อด้วย ซึ่งตามปกติ นากกเมื่อดำลงไปแล้วครั้งหนึ่งไม่ต้องดำอีกหลาย ๆ ปี บางครั้งเว้นไม่ต้องดำเลยตั้ง 10 ปี ถึง 15 ปี ก็มี เพราะตัดต้นกกไปแล้ว หัวกกยังอยู่ จะแทงหน่อขึ้นมาเป็นลำต้นอีก และเมื่อเห็นว่า กกที่ขึ้นมาใหม่ไม่งามเกษตรกรจะใส่ปุ๋ยใส่ลงในนากก นอกจากนั้น จะเป็นการซ่อมแซม เมื่อเห็นว่าตอนไหนกกห่างหรือหัวกกตาย ไม่มีลำต้นแทงหน่อขึ้นมา ให้ใช้หัวกกดำแซมลงไปมากน้อยตามแต่สมควร

4.4.2.2 การกำจัดวัชพืช เจริญเติบโต เมื่อเสร็จจากการดำเรียบร้อยแล้ว ชาวนาทุกก็หมดภาระอันหนัก มีแต่งานเล็กๆ น้อยๆ คือ การถอนหญ้า การถอนหญ้าในนาถนนานๆ จะมีการถอนหญ้ากันสักครั้ง เมื่อเห็นว่าหญ้าขึ้นมาก บางแห่งไม่ต้องถอนหญ้าเลย เพราะเมื่อกกขึ้นจนแน่นหนาหญ้าจะไม่สามารถขึ้นได้ และนิยมถอนด้วยมือ หากเป็นเพลี้ยไฟอาจต้องฉีดยาบ้าง แต่เกษตรกรจะไม่นิยมฉีดยาเพราะกกจะชะงักงัน คือ กกไม่งาม

4.4.3 ขั้นตอนการเก็บเกี่ยว

4.4.3.1 การปาดเกี่ยวกก ต้นกกกระจุยที่เหมาะสมในการตัดควรอยู่ในระหว่าง 3-4 เดือน กกจะยาวพอปาดได้ เช่น ถ้าเริ่มปักดำเดือนพฤษภาคม ประมาณเดือนสิงหาคม ก็สามารถตัดต้นกกได้ หรือใช้วิธีสังเกตดอกของต้นกก ถ้าดอกของต้นกกออกสีเหลืองเข้มอมน้ำตาล แสดงว่าเริ่มตัดได้แล้ว หรือ จะตัดตั้งแต่ดอกเป็นสีเหลืองก็ได้ แล้วแต่ความต้องการที่จะนำไปใช้ว่าต้องการกก ที่จะนำมาใช้ทอเสื่อตามขนาดต่าง ๆ การปาดใช้มีดปาดต้นให้ติดพื้นดินมากที่สุดและแยกออกประมาณ 1-2 เมตร

4.4.4 ขั้นตอนการเตรียมเส้นกก

4.4.4.1 การสะบัดกก เมื่อเกษตรกรปาดเกี่ยวกกมาจากนาแล้ว เกษตรกรจะสะบัดกก คือทำให้กกมีความยาวเท่ากัน ตั้งแต่ขนาด 2-4 คืบ และ 8-9 คืบ

4.4.4.2 การจักกก เมื่อเกษตรกรตัดกกจากนาแล้ว จะนำมากองรดน้ำให้ชุ่มป้องกันการเหี่ยว จากนั้นนำต้นกกมาจัก การจักกกใช้มีดปลายแหลมขนาดเล็กผ่าต้นกกออกเป็นเส้นๆ หรือเป็นเส้นชาวบ้านเรียกว่า กรีดกกให้เป็นเส้น ซึ่งจะได้เส้นกกมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดของต้นกกสด ถ้าต้นขนาดใหญ่อาจจักได้ 6-8 เส้น ต้นขนาดกลางประมาณ 4-5 เส้น ต้นขนาดเล็กได้ประมาณ 3 เส้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการในเรื่องความละเอียดและความประณีตด้วย

4.4.4.3 การตากกก เมื่อทำการจักกกเสร็จแล้ว เกษตรกรจะนำกกที่ได้ไปตากแดดให้แห้ง สนิทจนเส้นกกเป็นสีออกสีขาวนวล ระยะเวลาประมาณ 1 สัปดาห์ จึงนำมามัดเป็นกำ แล้วนำไปเก็บไว้ในที่แห้ง ไม่ชื้นและไม่โดนละอองฝน หากกกที่ตากแล้วแห้งไม่สนิท หรือแดดไม่จัดสีของกกจะมีสีค่อนข้างเหลืองหรือมีสีเขียวปน เส้นกกที่แห้งสนิทจะม้วนเอาผิวดำด้านนอกออกทำให้ดูมันเรียบ

สวยงาม กกที่แห้งสนิทจะเก็บไว้ได้นาน กกที่มีสีเขียวปนหรือค่อนข้างเหลืองจากการที่แห้งไม่สนิท ชาวบ้านจะไม่นำมาทอเสื่อ เพราะจะได้ฝืนเสื่อไม่สวย กกส่วนนี้ชาวบ้านจะนำไปย้อมสีเคมีเพื่อนำมาใช้ได้เป็นลวดลายในส่วนหัวและท้ายของเสื่อ

4.5 การทอเสื่อกก

การทอเสื่อกกของชุมชนบ้านนาฝุ่น รูปแบบของเครื่องมือทอเรียกว่าก๊ เป็นแบบตั้งฟัง อุปกรณ์การทอ ประกอบด้วย

4.5.1 ฟืม เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการกระทบเส้นกกให้แน่น มีความยาวเท่าขนาดของเสื่อ ซึ่งมีหลายขนาด ขนาด 5 – 10 คืบ แบ่งเป็นฟืมสองชั้นกับฟืมชั้นเดียว ถ้าฟืมสองชั้นช่วงพื้นจะเล็กกว่าฟืมชั้นเดียว ฟืมที่ใช้ทอเสื่อนั้นทำจากไม้ไผ่แก่ กรอบฟืมทำด้วยไม้จริง

4.5.2 ไม้ส่งกกหรือไม้พุ่งกก ทำหน้าที่ส่งพุ่งกกสอดเข้าไประหว่างเอ็น มีลักษณะกลมเล็ก ยาวตามขนาดของฟืมปลายเรียว

4.5.3 ไม้ขัดเอ็น ใช้สำหรับขัดเอ็นหัว-ท้ายของเส้นเอ็นย่นเพื่อให้เส้นเอ็นแต่ละเส้นแยกจากกัน ช่วยให้เอ็นตึงคงที่ไม่ร่วน โดยทั่วไปใช้ไม้จริงหรือไม้ไผ่ก็ได้ทำเป็นแผ่นบาง กว้างประมาณ 2 เซนติเมตร จำนวน 2-4 อัน ถ้าใช้ 2 อัน คือขัดหัวเสื่อ 1 อัน ปลายเสื่อ 1 อัน ถ้าจำนวน 4 อัน คือใช้หัวเสื่อ 2 อัน ปลายเสื่อ 2 อัน จะช่วยให้เอ็นตึงอยู่กับที่มากขึ้น

4.5.4 ไม้รองเอ็น ใช้รองเอ็นเมื่อชิงเอ็นเสร็จแล้ว เพื่อช่วยให้เอ็นตึง ใช้รองเอ็นห่างจากแนวกระทบฟืมประมาณ 60-70 เมตร เมื่อทอเสื่อได้คืบหน้าไปต้องเลื่อนไม้รองเอ็นห่างออกไปเป็นลำดับ นอกจากนี้ไม้รองเอ็นยังช่วยให้กระทบฟืมได้แน่นขึ้น

4.5.5 ไม้ค้ำ มีจำนวน 4 อัน ใช้สำหรับรองรับไม้ชิงเอ็น เพื่อให้ระดับของเอ็นสูงจากพื้น โดยปกติมักจะกระยะตามขนาดของคนพุ่งกก

4.5.6 ไม้หลัก มีจำนวน 4 อัน สำหรับฝังลงดินเพื่อเป็นหลักยึดไม้ชิงเอ็นให้ตึง และตรึงกับที่หลักนี้จะปักตายใต้ฐานบ้าน หากบ้านไหนทอบนเรือนอาจใช้เสาเรือนแทนได้

4.5.7 ไม้ชิงเอ็น มีจำนวน 2 อัน ใช้สำหรับชิงเอ็นทอเสื่อทั้งหัวและปลายเสื่อ มีลักษณะเป็นไม้กลมจะใช้ไม้ไผ่ก็ได้ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3-4 นิ้ว ยาวประมาณ 2 เมตร มีขนาดความยาวกว่าฟืมเล็กน้อย

4.5.8 ไม้คาน มีจำนวน 2 อัน ใช้สำหรับผูกติดกับหลักหรือเสาเรือน เพื่อใช้เป็นส่วนช่วยยึดไม้จิงเอ็นให้เอ็นตึงสม่ำเสมอ ถ้าไม่มีไม้จิงเอ็นอาจแอนได้

4.5.9 ไม้คัดเส้นตอย จะใช้ไม้อะไรก็ได้ให้ยาวกว่าความกว้างของเส้นเล็กน้อย สำหรับขัดเอ็นเส้นริมสุดทั้งสองข้างให้ตอย เพื่อสะดวกในการเม้มริมเส้น หากไม่ใช่เส้นเม้มริมไม่ต้องใช้อุปกรณ์นี้

4.5.10 เชือก ปัจจุบันชาวบ้านนาฝูนใช้เชือกไนลอนหรือเชือกมะนิลา ขนาดประมาณเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 เซนติเมตร สำหรับผูกไม้จิงเอ็นกับคาน และผูกคานเข้ากับหลักเพื่อให้เอ็นเอ็นตึง ก่อนเริ่มการทอต้องเตรียมเส้นปอ หรือเส้นเอ็นมาจิ้งร้อยกับที่ก่อน การร้อยเอ็นหรือจิงเอ็นจะแยกตามลักษณะของเส้นที่จะทอ เช่น เส้นชั้นเดียวกับเส้นสองชั้น

ในการทอเส้นทั้งแบบชั้นเดียว หรือสองชั้น ขณะที่ทอผู้ทอจะต้องคว่ำหรือหงายพืมสลับกันไปตลอดการทอเพื่อจัดเส้นเอ็นที่ร้อยอยู่ในร่องพืมให้ตอยเหนือขึ้นมาและเพื่อสะดวกในการพุ่งกกระบอกกับผู้พุ่งก ครั้งละ 1 เส้น เพื่อสอดให้กเข้าไปอยู่ระหว่างเอ็นจากนั้นกระทบพืม (พุ่งก 1 เส้น ต้องกระทบพืม 1 ครั้ง) ทำเช่นนี้จนเสร็จทอเส้นเสร็จทั้งผืน

4.6 กระบวนการเรียนรู้ ปัจจัยเงื่อนไขต่าง ๆ ของการประกอบอาชีพทอเสื่อกก

4.6.1 กระบวนการเรียนรู้

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอเสื่อกกของชุมชนบ้านนาฝูน ตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรีนั้น จากสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก พบว่า มีการทำอาชีพทอเสื่อกกมาตั้งแต่บรรพบุรุษสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักพบว่ามีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชน ดังนี้

4.6.1 ครอบครั้ว ครอบครั้วจะเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญที่ใช้ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นแหล่งความรู้ภายในบ้าน ผู้ที่ถ่ายทอดความรู้ได้แก่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา ส่วนผู้รับการถ่ายทอดได้แก่ บุตรหลาน ที่อยู่ในครอบครั้วนี้ ถ้าพ่อแม่เป็นผู้มีความรู้ความชำนาญในการทอเส้น ลูกก็จะได้รับการถ่ายทอดการทอเส้นเช่นเดียวกัน โดยได้รับการถ่ายทอดจากพ่อแม่ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากปู่ย่า ตายาย ต่อ ๆ กันมา ซึ่งชาวบ้านนาฝูนจะได้รับความรู้จากครอบครั้วมากที่สุด นางสาวพรพรรณ แซ่ฉั่ว อายุ 33 ปี กล่าวว่า “...ไม่ได้ไปเรียนจากที่ไหน ทอตั้งแต่เล็ก สืบทอดมาจากพ่อแม่ช่วยพ่อแม่ทอก็สามารถทอได้แล้ว”

4.6.2 การฝึกฝนด้วยตนเอง จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักพบว่า การที่บรรพบุรุษของตนเองทำอาชีพปลูกต้นกก และทอเสื่อกกติดต่อกันมาช้านาน บุตรหลานที่อยู่ในครอบครัวเหล่านี้จะได้รับการถ่ายทอดวิธีการปลูกและทอเสื่อมาจากบรรพบุรุษ

4.6.3 หน่วยราชการ ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากแหล่งอื่น โดยผ่านหน่วยราชการ ได้แก่ อำเภอบ้านสร้าง ได้นำวิทยากรมาสอนการแปรรูปเสื่อกกเป็นผลิตภัณฑ์อื่น เช่น กระเป๋า โดยทางอำเภอส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2547 และมีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้การทอเสื่อกก

จากการสัมภาษณ์ นายเฉลิม อารีย์ เกษตรอำเภอบ้านสร้าง กล่าวว่า ลักษณะเด่นของกกในอำเภอบ้านสร้าง คือ ขนาดเส้นกกยาว และชาวบ้านมีการปลูกกกสืบทอดกันมาแต่ดั้งเดิมอยู่แล้วจนมีความชำนาญ พื้นที่การปลูกมีความเหมาะสม สำหรับพันธุ์กกเป็นพันธุ์น้ำจืด พื้นที่ปลูกกกโดยรวมที่มีการปลูกของอำเภอบ้านสร้างประมาณ 340 ไร่ ดังนั้น จุดแข็งของการประกอบอาชีพทอเสื่อกกคือ มีวัตถุดิบเพียงพอสำหรับการผลิต และยังมีขายเส้นกกให้จังหวัดจันทบุรีด้วย เมื่อกกได้ขนาดตัดขายเป็นงาน ขายนอกหมู่บ้านงานละ 1,600 บาท ตัดแล้วไม่ต้องปลูกใหม่ ตัดครั้งแรกเรียกว่า ตอ 1 เมื่อตอแตกใหม่ตัดครั้งที่ 2 เรียกว่า ตอ 2 ตัด ใน 1 ปี ตัดได้ประมาณ 3-4 ครั้ง และสามารถตัดขายได้นานถึง 10 ปี เกษตรกรจึงรื้อทำใหม่ โดยดูจากการที่กกแน่นมาก เส้นเล็ก และวัชพืชมาก ดังนั้น จึงถือได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการปลูกกกของชาวบ้าน การทอเสื่อกกที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ จึงเป็นจุดแข็งของชุมชนที่หน่วยงานภาครัฐได้ส่งเสริมสนับสนุนการประกอบอาชีพของชุมชนให้รวมกลุ่มผลิต และการอบรมให้ความรู้แก่ผู้ประกอบการในพื้นที่ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การตลาด และการจัดหาแหล่งทุน เป็นต้น

จากข้อมูลดังกล่าว จะเห็นได้ว่า วิธีการถ่ายทอดการทอเสื่อกกของชุมชนบ้านนาฝุ่น ตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี ผู้ถ่ายทอดมีวิธีการถ่ายทอดความรู้เรื่องราวการทอเสื่อโดยการบอกเล่าด้วยวาจา หรือที่เรียกว่า แบบมุขปาฐะ กล่าวคือ ผู้สอนมิได้บันทึกวิธีการทอเสื่อเป็นลายลักษณ์อักษร สอนจากความทรงจำออกมาเป็นคำพูดให้ผู้เรียนเข้าใจ พร้อมทั้งปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง และให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม ผู้เรียนศึกษาจากผู้สอนโดยวิธีการสังเกต ซักถาม ทดลองทำ ผู้เรียนและผู้สอนจะใช้เวลาที่ดำเนินการเรียนรู้และฝึกหัดพร้อมกัน ผู้เรียนสามารถฝึกหัดและทำได้จนกระทั่งชำนาญและพอใจในผลผลิตที่ได้ การฝึกหัดจะเป็นการฝึกแบบซ้ำ ๆ เพื่อให้เกิดความชำนาญ ไม่ต้องใช้การบันทึกเป็นตัวอักษร เป็นการถ่ายทอดอย่างไม่เป็นทางการ ความรู้ที่ได้นำมาใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหาและเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นการพึ่งพาตนเองมากกว่าที่จะไปขอความช่วยเหลือหรือพึ่งพาจากแหล่งภายนอก กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทอเสื่อกกอย่างต่อเนื่องจึงเป็นกระบวนการที่สำคัญที่ ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการสืบทอดมาจนทุกวันนี้

4.6.2 ศูนย์การเรียนรู้การทอเสื่อกก

ศูนย์การเรียนรู้การทอเสื่อกกตั้งอยู่หมู่ 9 บ้านหนองงูเหลือม ตำบลบางพลวง อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมศักยภาพให้แก่ผู้นำกลุ่ม โดยกระบวนการการมีส่วนร่วม และการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับกทุกด้านให้กับเยาวชนและชุมชนอื่น ๆ ได้ต่อไปโดยที่ชุมชนแห่งนี้มีศักยภาพในด้านต่าง ๆ คือ มีผู้นำเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของชุมชน ด้านชุมชนมีความต้องการที่จะพัฒนาอาชีพและภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ไม่ให้สูญหาย ประกอบชุมชนที่มีพื้นที่ในการเพาะปลูกกมากถึงร้อยละ 90 ของพื้นที่ รวมทั้งมีการทอเสื่อกกส่งขายให้กับผู้ประกอบการต่าง ๆ และมีการแปรรูปเสื่อกกด้วย

4.6.2.1 แนวคิดการดำเนินการตั้งศูนย์การเรียนรู้การทอเสื่อกกในชุมชนบ้านหนองงูเหลือม

- 1) ใช้เป็นที่พบปะ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ของกลุ่ม องค์กร/ประชาชน ทั้งในและนอก ตำบล อำเภอ จังหวัดต่าง ๆ
- 2) ระดมพลังความคิดกลุ่ม องค์กร ผู้นำ ประชาชน กำหนดแนวทางการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ร่วมกัน
- 3) ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและถ่ายทอดความรู้ของชุมชน
- 4) ระดมทุนและทรัพยากร ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม

ศูนย์การเรียนรู้การทอเสื่อกก หมู่ที่ 9 ตำบลบางพลวง มีประสานงานการดำเนินงานระหว่างภาครัฐและหน่วยงานเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีนักวิชาการ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนคอยให้คำแนะนำและเป็นพี่เลี้ยงในการประชุมชี้แจงและการพัฒนาถ่ายทอดองค์ความรู้ในด้านการพัฒนา ส่งเสริมผู้นำให้ก้าวไปสู่การเป็นวิทยากรให้กับหน่วยงานต่าง ๆ และผู้สนใจที่มาศึกษาดูงานของศูนย์ฯ

4.6.3 ปัจจัยเงื่อนไขของการประกอบอาชีพทอเสื่อกก

4.6.3.1 ปัจจัยที่ส่งเสริมการประกอบอาชีพทอเสื่อกกของชุมชนบ้านนาฝุ่น

จากการศึกษาสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของชุมชนบ้านนาฝุ่นสภาพเศรษฐกิจ สังคม ทำให้เห็นถึงวิวัฒนาการและกระบวนการที่ก่อให้เกิดความเป็นชุมชน วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชาวบ้านที่มีภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมอันสืบทอดมาจากบรรพชน ตั้งแต่การก่อร่างสร้างชุมชน มาจนถึงปัจจุบัน การเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชน การยังชีพที่พึ่งพิงธรรมชาติมาแต่อดีต

ชาวบ้านนาฝุ่นได้มีการปรับตัว สังสมความรู้ประสบการณ์ จนพัฒนาเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านเอง เป็นวิถีชีวิตที่พึ่งพาตนเองแบบ “พออยู่พอกิน” เพื่อให้ “มีอยู่มีกิน” การดำรงชีวิตทำมาหากินไปตามวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจนชุมชนมองเห็นว่าเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน การจัดระบบความสัมพันธ์ระดับพื้นบ้านของชาวบ้านภายใต้ความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกัน และการจัดระบบที่มีการพึ่งพากันเองในหมู่บ้านหรือระหว่างหมู่บ้าน ใกล้เคียง ชุมชนบ้านนาฝุ่นสามารถพึ่งพาตนเองและตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเองในการดำรงชีวิตอยู่ได้มาโดยตลอด รักษาระบบความสัมพันธ์ในระดับพื้นบ้านของชาวบ้าน ไว้อย่างมีความหมายและมีคุณค่าที่สืบสานต่อเนื่องกันมา แม้จะมีความผันผวนเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ และสังคมก็ตาม

ภูมิหลังทางสังคม ของชุมชนบ้านนาฝุ่น ตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี มี “ทุน” ที่ปรากฏอยู่เป็นพฤติกรรม และเป็นสิ่งที่คนในชุมชนผลิตขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประกอบอาชีพปลูกต้นกกและทอเสื่อกกที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน ที่มีองค์ประกอบทั้งในรูปแบบของการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลกันอย่างเป็นธรรมชาติ (Tacit) และความรู้ที่มาจากภายนอก (Explicit) ได้แก่ การอบรม การให้คำแนะนำจากบุคคล และองค์กรต่าง ๆ จึงเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ โดยที่ชุมชนบ้านนาฝุ่นมี “ทุน” อันเป็นปัจจัยสนับสนุนที่ปรากฏเด่นชัด แบ่งออกเป็น ปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก ดังนี้

1) ปัจจัยภายใน

ปัจจัยภายในเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านมีลักษณะเฉพาะ หรือมีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ ใช้ทักษะ และการแสดงออกทางพฤติกรรมที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติและก่อให้เกิดการสร้าง วัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอดของตน ชุมชน และสังคม จากการศึกษา พบว่า วิถีการดำเนินชีวิตของคน สังคม และธรรมชาติ มี

ลักษณะของความเกื้อกูลแบ่งปันกัน เคารพนับถือกัน เป็นญาติกันทั้งหมู่บ้าน อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น เนื่องจากทำเพียงพออยู่พอกิน จึงถือได้ว่า ภูมิปัญญาสร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติให้อยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน สืบทอดมาจนเป็นวัฒนธรรมอันเป็นรากเหง้าและมีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง มีลักษณะชุมชนนุภาพาล ที่ได้เก็บเกี่ยวลักษณะของสังคมและวัฒนธรรมแห่งการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รวมทั้งน้ำใจอันดีงามอันเป็นลักษณะของชาวไทยสืบสานตลอดมา ปัจจัยภายในชุมชนที่เข้มแข็งเป็นทุนอย่างเห็นได้อย่างชัดเจนปรากฏดังนี้

(1) คน คนในชุมชนบ้านนาฝุ่นมีผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในการปลูกกก ทอเสื่อกกที่ได้รับนโยบายหรือข้อเสนอแนะจากหน่วยงานภาครัฐมาถ่ายทอดสู่ชุมชนเพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ

(2) ชุมชนมีทรัพยากร ในชุมชนมีพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การปลูกต้นกก และมีครัวเรือนที่ปลูกต้นกกขายสรวมทั้งให้ผู้อื่นเช่าที่ปลูกเริ่มตั้งแต่ 2-10 ไร่

(3) กลุ่มเครือญาติ ชุมชนมีลักษณะของความเป็นเครือญาติที่มีความสัมพันธ์กันในลักษณะญาติพี่น้องโดยสายเลือด และเพื่อนบ้านที่มีความสัมพันธ์สนิทสนมใกล้ชิดกันและให้ความเคารพนับถือแบบญาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอเสื่อกกที่มีลักษณะของความเป็นเครือญาติจำนวนมาก มีความสัมพันธ์กันและอยู่ร่วมกันอย่างเป็นธรรมชาติ มีความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

(4) ภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนมีทุนภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ ความชำนาญ มีทักษะ (skills) และความสามารถ ในการผลิตการทอเสื่อกกมาช้านาน

2) ปัจจัยภายนอก

หน่วยงานภาครัฐภายในชุมชนท้องถิ่นนับว่ามีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากในการที่ช่วยพัฒนาส่งเสริมอาชีพอันเป็นทุนทางสังคมให้กับชุมชนบ้านนาฝุ่น ได้แก่

(1) หน่วยงานราชการระดับจังหวัด ประกอบด้วย ผู้ว่าราชการจังหวัด สำนักงานเกษตรจังหวัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำหน้าที่นำนโยบายระดับประเทศมาสู่หน่วยงานระดับอำเภอ และทำหน้าที่สนับสนุนงบประมาณตามโครงการที่หน่วยงานระดับอำเภอเสนอขึ้นมา

(2) อำเภอ ทำหน้าที่เป็นผู้นำนโยบายจากจังหวัดมาสู่ชุมชน โดยผ่านผู้รับผิดชอบคือ ปลัดอำเภอ ซึ่งจะเข้ามาทำหน้าที่ในการชี้แนะแนวทางในการพัฒนาต่าง ๆ การจัดหาวิทยากรมาให้ความรู้ใหม่ ๆ และการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

(3) สำนักงานเกษตรอำเภอ เป็นองค์กรที่ช่วยเสริมสร้างและสนับสนุนการพัฒนาอาชีพทั้งในด้านการเพาะปลูก การใช้ปุ๋ย รวมทั้งการเสนอโครงการเพื่อของบประมาณสนับสนุนอาชีพทางการเกษตรของชุมชน

(4) พัฒนาชุมชน เป็นตัวแทนระดับตำบลจากองค์กรภาครัฐที่มาจากภายนอกชุมชน ทำหน้าที่นำนโยบายหลักด้านการประกอบอาชีพมาพัฒนาชุมชนร่วมกับองค์กรอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงและถ่ายทอดค่านวัตกรรมต่าง ๆ ในการประกอบอาชีพให้แก่ชาวบ้านโดยตรง

(5) สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรจังหวัด (สปก.) มีการจัดการอบรมให้ความรู้ในการปลูกกอกแก่เกษตรกร

(6) พาณิชย์จังหวัด ส่งเสริมด้านช่องทางทางการจำหน่าย

(7) อุตสาหกรรมจังหวัด ส่งเสริมด้านเครื่องอบเส้นกอกให้แก่วิสาหกิจชุมชนแปรรูปเส้นกอกเพื่อใช้ใน ช่วงฤดูฝนในการป้องกันการเกิดเชื้อรา และให้ความรู้แก่ผู้ประกอบการอาชีพทอเส้นกอกทุกหมู่ที่อยู่ในอำเภอบ้านสร้าง

นายเฉลิม อารีย์ เกษตรอำเภอบ้านสร้าง ได้ให้ข้อมูลสำคัญอีกว่า ที่ตำบลบางพลวง อำเภอบ้านสร้าง มีกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูปเส้นกอกบ้านบางพลวง ตั้งอยู่เลขที่ 49 หมู่ 1 ตำบลบางพลวง อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี มีการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากกอกที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ ที่พัฒนามาจากกลุ่มเกษตรกรทำนาบางพลวง ปัจจุบันมีสมาชิก 98 คน

ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จ คือมีการแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงานของสมาชิกตามความถนัดและความชำนาญ ได้แก่ ฝ่ายออกแบบ ฝ่ายปลูก ฝ่ายทำเส้นกอก ฝ่ายย้อมสี ฝ่ายทอ เป็นเส้นผืน ฝ่ายแปรรูป อีกทั้งกลุ่มมีผู้นำกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง มีการหาตลาดและประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง

ด้านปัญหาของกลุ่มในปัจจุบัน พบว่า การที่กลุ่มมีขนาดใหญ่ สมาชิกมาก บางครั้งทำให้ขาดความพร้อม ขาดคนสืบทอดภาวะผู้นำจากประธานกลุ่มให้สามารถทำงานแทนได้กรณีที่ประธานไม่อยู่ติดภารกิจอื่น การที่กลุ่มมีการเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง สมาชิกมีความเห็นว่าเป็นเพราะผู้นำ การทำงานจึงยังยึดติดกับประธานเป็นหลัก สำหรับคนที่จะมาสืบทอดภาวะจากประธานกลุ่มควรมีภาวะผู้นำ มีพาหนะ มีเวลา และเสียสละ แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาดังกล่าวยังไม่ถือว่าเป็นข้อจำกัด แต่สอดคล้องในเชิงงานมากและการได้รับการยอมรับจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในและนอกพื้นที่อย่างกว้างขวาง และได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐทั้งด้านการอบรมให้ความรู้ด้านการ

ปลูก การตลาด การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การประชาสัมพันธ์ ปัจจุบันวิสาหกิจชุมชนแปรรูปเลือกบ้านบางพลวง มีชื่อเสียงระดับประเทศ ได้รับรางวัลจากการประกวดผลิตภัณฑ์จากเลือกจำนวนมาก

ดังนั้น ปัจจัยภายนอก หรือ ทูทางสังคม จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งมีส่วนช่วยในการสนับสนุน ส่งเสริม และกระตุ้นให้การประกอบอาชีพทอเลือกของชุมชนได้มีการฟื้นตัว และมีการพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน แม้ว่าหน่วยงานภาครัฐจะได้ดำเนินการมาแล้วระยะหนึ่ง แต่ก็พบว่าการที่ภาครัฐได้เข้าไปพัฒนาบางส่วนนั้น การดำเนินการไม่ได้เกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชน ตลอดจนไม่ได้ศึกษาถึงสภาพปัญหาที่แท้จริงมาก่อน จึงไม่ก่อให้เกิดประโยชน์หรือสามารถแก้ไขปัญหาให้กับชุมชนได้อย่างแท้จริง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้สัมภาษณ์ระดับลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับการดำเนินงานในครั้งนี้อีกครั้งหนึ่งเพื่อทราบปัญหาของชุมชนและเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อการสร้างมูลค่าเพิ่มต่อไป

4.6.3.2 ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขของการประกอบอาชีพทอเลือกของชุมชนบ้านนาฝุ่น

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ สามารถวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบัน (SWOT ANALYSIS) การวิเคราะห์ SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats : SWOT) เป็นอีกเทคนิคหนึ่ง ที่สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ชุมชนท้องถิ่น เพราะ SWOT เป็นเทคนิควิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็งของหน่วยงานหรือองค์กร เมื่อนำ SWOT มาใช้กับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น เราจึงสามารถวิเคราะห์ว่าชุมชนท้องถิ่นของเรามีจุดอ่อน และมีจุดเด่นอย่างไรบ้าง ผลจากการทำกิจกรรม SWOT จะทำให้ทราบสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกของหมู่บ้าน ผลดังกล่าวสามารถนำมาวางแผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

ขั้นตอนของกิจกรรม SWOT เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ชุมชนท้องถิ่น จากแบบสอบถามและข้อมูลที่ได้จากสภาพจริงของชุมชนบ้านนาฝุ่น การสังเกต การสัมภาษณ์ การทำสนทนากลุ่ม (Focus Group) สามารถวิเคราะห์สถานการณ์การทอเลือกทั้งปัจจัยที่เป็นการส่งเสริมและปัจจัยเงื่อนไขในสภาพปัจจุบันของชุมชนบ้านนาฝุ่น ได้ดังนี้

จุดแข็ง (S : strengths)

จุดแข็งของชุมชนบ้านนาฝุ่นในปัจจุบัน พบว่า

1. ด้านความชำนาญ จากการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชุมชนยังมีการสืบทอดจากบรรพบุรุษต่อกันมาจนมาถึงปัจจุบัน ส่งผลให้ชุมชนทั้งที่เคยประกอบอาชีพทอเลือกแต่ปัจจุบันเลิก

แล้ว และผู้ที่ยังประกอบอาชีพนี้ยังมีจำนวนมาก มีทุนทางบุคคล และชุมชนยังมีการผลิตเสื่อออกมาอย่างต่อเนื่องด้วยความภาคภูมิใจ

2. ด้านพื้นที่การเพาะปลูก ชุมชนมีพื้นที่ในการเพาะปลูกต้นกกภายในชุมชน ไม่ต้องไปซื้อจากที่อื่น นอกจากนี้ยังมีเหลือจำหน่ายให้กับชุมชนนอกพื้นที่ด้วย

3. ด้านรายได้ ในชุมชนบ้านนาฝุ่นมีรายได้จากการทอเสื่อ การขายผลิตภัณฑ์เสื่อ กก ซึ่งเป็นอาชีพรองจากการทำนา ทำให้มีรายได้สม่ำเสมอ บางรายก็ถือเป็นอาชีพหลัก

จุดอ่อน (Weaknesses)

ถึงแม้ว่าการทอเสื่อของชาวบ้านนาฝุ่นจะมีมาช้านานก็ตาม แต่ก็ยังมีจุดอ่อนที่ที่ยังไม่ได้แก้ไข และจำเป็นต้องอาศัยหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วย จุดอ่อนที่ประสบได้แก่ ด้านการผลิต

1. ผู้ผลิตหรือทอเสื่อน้อยทำให้ผลผลิตไม่เพียงพอกับความต้องการของผู้ซื้อ

2. ชาวบ้านผู้ทอเสื่อไม่มีแนวความคิดในการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากเสื่อ กก

3. เส้นกกขนาดสั้นขายไม่ได้ราคา

4. การย้อมสีเส้นกกยังเป็นแบบเดิม คือย้อมสีเดีวตลอดเส้น นิยมย้อมเพียง 3 สี คือ สีเขียว สีแดง สีเหลือง สำหรับสอดเป็นหัว-ท้ายผืนเสื่อ กก

5. ผู้ประกอบอาชีพทอเสื่อ กก ยังขาดความคิดสร้างสรรค์ในการใช้ประโยชน์จากเส้นกกขนาดสั้นที่ไม่สามารถนำมาใช้ในการทอเสื่อผืนสำหรับนอน ได้ให้มีราคาเพิ่มขึ้น

6. กลุ่มยังไม่เข้มแข็งและขาดความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์

โอกาส (O : Opportunities)

1. ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภาครัฐ ตั้งแต่การก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้

2. การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับวิสาหกิจชุมชนในตำบลเดียวกัน เพื่อสร้าง

มูลค่าเพิ่มเสื่อ กก หรือเส้นกกให้แก่ชุมชน

อุปสรรค (T : Threats)

1. สภาพภูมิอากาศไม่อำนวย ซึ่งทำให้การผลิตเสื่อไม่ต่อเนื่องตลอดทั้งปี เพราะปัญหาการตากกก เชื้อรา และการย้อมสี นอกจากนี้บางครั้งหากขาดน้ำกกจะแห้งตายหรือไม่สมบูรณ์ หากฝนตกมากไปปริมาณน้ำในนากมาก คุณภาพของเส้นกกก็เปลี่ยนไป ไม่เหนียวคงทนเหมือนเดิม หรือเกิดการเน่าเสีย เป็นเชื้อราได้

2. ขาดการสนับสนุนด้านเงินทุนหมุนเวียนในการซื้อวัตถุดิบ ปุ๋ย ไนล่อน ต้นกอก สดอย่างต่อเนื่อง

3. ชาวบ้านยังยึดติดอยู่กับวิธีการผลิตแบบเดิม ๆ ที่สามารถผลิตได้อย่างรวดเร็ว เพราะมีความชำนาญ ไม่ต้องใช้ความปราณีตมากนัก

4.6.4 ลักษณะของชุมชนที่เอื้อต่อการสร้างมูลค่าเพิ่มการทอเสื่ออก

ลักษณะของชุมชนที่เอื้อต่อการสร้างมูลค่าเพิ่มการทอเสื่ออกยังมีอยู่หลาย ประการ ดังนี้

4.6.4.1 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ชุมชนบ้านนาฝุ่น ตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของประชาชนในชุมชน ที่มีความใกล้ชิดกัน มีลักษณะเป็นกลุ่มเครือญาติ จากการสัมภาษณ์พบว่า ส่วนใหญ่มีนามสกุลเดียวกันจากเครือญาติร่วมสายโลหิต และการเป็นเขย หรือ สะใภ้ เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวจึง เป็นลักษณะที่ง่ายต่อการติดต่อสัมพันธ์กัน การรวมตัวและการสื่อสารซึ่งกันและกัน ผลการศึกษาดังกล่าวเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาอาชีพเพื่อการพัฒนาตนเองและสังคมให้อยู่ร่วมกันได้โดยไม่มีความขัดแย้งกัน

4.6.4.2 ด้านสังคม เนื่องจากภูมิปัญญาการทอเสื่ออกเป็นมรดกทางสังคม สังคมจะอยู่ได้ก็เพราะคน ในสังคมนั้น ๆ มีแนวประเพณีปฏิบัติที่สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งในรูปแบบของการประกอบอาชีพ การนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวัน และการที่คนในสังคมนั้นรวมตัวกัน ได้ก็เนื่องมาจากภูมิปัญญาการประกอบอาชีพและลักษณะเด่นของสังคมไทย ทำให้เกิดการรวมกลุ่มทางสังคม ซึ่งเป็นแนวทางที่อยู่ร่วมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน อันเป็นผลทำให้สร้างมรดกสืบทอดต่อ ๆ กันมา

4.6.4.3 ด้านเศรษฐกิจ เมื่อจำนวนผู้ประกอบการทอเสื่ออกลดลง รวมทั้งพื้นที่ปลูกลดจำนวนลงด้วย ในขณะที่ความต้องการยังมีมาก ทำให้เสื่ออกมีราคาเพิ่มสูงขึ้นกว่าในอดีต เนื่องจากมีครัวเรือนที่ผลิตน้อยลง ประกอบกับปัจจุบันมีการส่งเสริมสนับสนุนการประกอบอาชีพจากภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยการนำเสื่ออกไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดต่าง ๆ จำนวนมาก ส่งผลให้ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพนี้มีรายได้จากการทอเสื่อและขายเส้นกกตลอดทั้งปี ในทางเศรษฐกิจชุมชน การขายสินค้าได้ปริมาณมากขึ้น ขายได้มูลค่าสูงขึ้น สร้างรายได้ให้แก่ได้เป็นอย่างดี

4.7 แนวทางการสร้างมูลค่าเพิ่มการทอเสื่อกกของชุมชนบ้านนาฝุ่น

จากปัจจัยภายในอันเป็นทุนของชุมชนและปัจจัยภายนอกที่เอื้อต่อการส่งเสริมพัฒนาอาชีพการทอเสื่อกก และจากการวิเคราะห์ SWOT ของกลุ่ม จึงนำไปสู่การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ระหว่างนักวิจัยกับครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทอเสื่อกกเพื่อหาแนวทางพัฒนาผลิตภัณฑ์ ผู้ประกอบอาชีพทอเสื่อกกยังไม่มีแนวคิดสร้างสรรค์ออกจากกรอบแบบเดิมที่เคยสืบทอดมาแต่ดั้งเดิม ที่ประชุมจึงมีข้อสรุป ดังนี้

4.6.1 เพื่อให้เกิดความรู้ และแนวคิดใหม่ ๆ ควรไปศึกษาดูงาน ณ วิสาหกิจแปรรูปเสื่อกกบ้านบางพลวง ตำบลบางพลวง อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านนาฝุ่นประมาณ 12 กิโลเมตร เป็นวิสาหกิจที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ ในด้านการแปรรูปเสื่อกกเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จำนวนมาก เช่น กระเป๋าแบบต่าง ๆ รองเท้า กล่องใส่กระดาษทิชชู ปกสมุด กล่องใส่เอกสาร ที่รองแก้ว ที่รองจาน ตุ๊กตา เสื่อพับ โคมไฟ เฟอร์นิเจอร์จากเสื่อกก ฯลฯ

4.6.2 นัดหมายการศึกษาดูงานวันที่ 16 สิงหาคม 2554 ดังรายละเอียดการดำเนินการจะได้กล่าวไปในบทต่อไป